

Літаратурны Дадатак

Ул. Клішэвіч

Васіль Каліна

Разьдзел II
(Працяг)

XIV

Было тады ў разгары жніва —
Ў сяле гарачая пара.
Нямецкі кайзэр нецярпліва
Ішоў на рускага цара.
І нечакана ўсё сяло
Вайны трывогай загуло.
К жыцццю ня меў ніхто ахвоты,
Мужчыны звесілі галовы —
Іх жонкі — заўтрашнія ўдовы,
А дзеці — горкія сіроты.

XV

Як Васіля гняла калыска
На фронце бацька быў тады,
Прасоўваліся Немцы блізка
Займалі вёскі, гарады.
Крывёй дыміўся Петраград,
Каціўся фронт хутчэй назад,
Цара з прастола ветрам круціць,
Ўцякае Керанскі ў спадніцы,
Паны кідаюць камяніцы —
Бушуе бура рэвалюцыі.

XVI

Васіль ад страху чужь не плакаў
І зразумець ня мог ніяк,
Чаму Чырвоны б'е Палякаў,
Чаму Чырвоных б'е Паляк.
Як толькі пан у вёску лез,
Хаваліся сяляне ў лес.
Пан толькі скоса зверху глянё,
«Пся крэў!» — і сьвішчуць бізуны,
Рабуюць, паліць, б'юць паны
І стогнуць бедныя сяляне.

XVII

Вось Сакавік. У Менску сьвята,
Кангрэс варушыцца, як гром,
Залежнасьць рве з Масквой праклятай,
Каб дома быць гаспадаром,
А не нявольнікам вякі.
Ідуць з аружжам Случчакі,
Ўзьнімаюць сьмела рух вялізны
За Беларусь завуць з сабою,
На ворага ўзьнімаюць зброю,
Адважна б'юцца каля Вязны.

XVIII

Я веру у народ мой сьмелы,
Сыны твае праз ночы муць
Штандар наш бел-чырвона-белы
Да перамогі прынясуць.
І гэты слаўны прыздзе дзень,
Няволя прападзе, як цень,
Сьцюдзёны вецер абскуголіць,
Крываваы віхар пройдзе міма
І будзеш ты мая радзіма
Цьвісьці шчасьліваю на волі.

XIX

Як ланцугом цяжкім прыкуты

Твой дарагі табе народ,
Дык разарваць няволі пугы
Ідзі, сын, сьмела напярод:
Кідай агністых словаў кліч,
Крывёю ворагу адзыч,
А сам ідзі змагар ахвоча,
Ні кроку ў бок ад тэй дарогі,
Што нас вядзе да перамогі
Ніколі, сын мой, не варочай.

XX

Ня мець на твары страху цені
І не крывіцца, не стагнаць.
Чым станавіцца на калені,
Дык лепей горда паміраць.
Сябе на выпадак прымусь
Ахвярай стаць за Беларусь.
Адважны будзь! Хай навет цела
За Беларусь загінуць можа.
Дык памажы, магутны Божа,
Ісьці бяз страху, цьвёрда, сьмела.

XXI

Навіны ў вёсцы беглі рэхам,
Жылі нядоўга напавер.
Аднойчы з заклікам прыехаў
У вёску Крывічы жаўнер.
«На нашы землі прыплылі
Чырвоныя ўжо Маскалі,
Зямлі сваёй каб не запляміць,
Грудзьмі на ворага ўстанем,
Бушуе Случчыны паўстаньне,
На бой сьмяротны з Маскалямі!»

XXII

Перамагла адвагу сіла,
Ды дух ня згасьне малады,
Па сыну маці галасіла,
Ламала рукі ад бяды.
Растуць на могілках крыжы,
Прыйшоў з расплатаю чужы
На нашы нівы, нашы землі,
Расьсеўся ў нас і гаспадарыць,
На зямлю ўпалі ночы хмары
І вока Януса ня дрэмле.

XXIII

Вясна хвіліны не патраціць,
Калі наплывамі раве.
Цьвілі пад сонцам сенажаці,
Каса зьвінела у траве.
Дзень змораны ад працы лёг
На сьвежы скошаны мурог.
Прырода моўчкі млела снамі,
Высока месяц плыў у небе,
Рваў цёплы вецер хмараў зрэб'е,
А вечар слаўся туманамі.

XXIV

Зімовым вечарам глыбокім
Арына з прасьніцай адна

1. ПРАПАГАНДОВЫ БІЗУН САВЕЦКАЕ ЛІТАРАТУРЫ

Ад 15-га да 19-га верасьня сёлетняга году, пасля пяцігадовае перадышкі, у Менску адбыўся трэці зьезд беларускіх савецкіх пісьменьнікаў. Падзея няштодзённая, і таму варта над ёй затрымацца, хоць на часінку кароткага артыкулу.

Падзея гэтая няштодзённая ня толькі дзеля таго, што пасля пяцігадовага сякога-такога зацішша ад вятроў партыйнае крытыкі адбыўся пісьменьніцкі зьезд, але таксама й таму, што гэты зьезд не якіх там перадавых даярак ці ўдарных кураводак, а пісьменьнікаў — «інжынераў чалавечых душ», як назваў іх (фактычна, паўтарыў сказанае) на гэным-жа зьездзе Якуб Колас — г. зн. людзей, на якіх узложаны непасільны абавязак апраўдваць перад шорым чалавекам церпкую рэчаіснасьць савецкага жыцця ўсімі даступнымі сацыялістычнаму рэалізму формамі.

Гольмі й банальнымі пастановамі пленумаў ЦК партыі цяжка натхняць на даўжэйшыя дыстанцый ход «пераўтварэньня прыроды». З гэтымі пастановамі пленумаў мусіць салідарызавацца да апошняе цюпелькі ўсё мастацтва, а ў

Гадзінніка лічыла крокі
Пад сумны сьпеў вярцяна.
Часамі з рук яно ўцячэ,
Адгоніць сон зь яе вачэй.
У голаў думкі беглі роем.
Арына ведала — ня ўстане,
Ахвяра Случкага Паўстаньня,
Яе Сьцяпан зь зямлі сырое.

XXV

Жыццё сьлязмі не паможаш,
Яно снуе свае шляхі.
Чакаў Арыну змрочны ложка,
Вуў вецер за вакном глухі.
Жыццё, як хвалі на вадзе,
Няўмольна напярод ідзе.
Перахрысьцілася Арына,
Прышла бліжэй пад абразы,
Хрэст палажыла тры разы
І ўсё малілася за сына.

XXVI

Тады ня так і сонца сьвеціць,
Жывое крышыць буралом,
Калі прыходзіцца кабёце
У хаце быць гаспадаром,
Усё вісіць як на шасьце
І двор травою зарасце,
І ў хаце згубіцца парадак,
Заўсёды ўсюды яна здаду,
Цярпіць за зьдзек якомусь гаду,
Свайму жыццю ўдава нярада.

(Працяг будзе)

першую чаргу мастацкая літаратура, бо словам лягчэй, як гукам ці колерам, паясьняць людзям пастановы партыі. Дзеля гэтага й упрэгі камуністы літаратуру ў рупар партыйнай палітыкі; дзеля гэтага й пісьменьнікі ў іх у срогім наглядзе й даглядзе. Даглядаюць там пісьменьніка (таго, зразумела, які добра спраўляецца з «сацыяльнымі заказамі») не з пачуццяў гуманнасьці, а таму, што прапаганда павінна хадзіць, як цень, сьледам за імі. Героі літаратурных твораў, стаўляныя ў прыклад савецкаму чалавеку, ад прапанды гэтае нат ува сьне супакою ня маюць... Дзеля ілюстрацый апошняга сказу зробім невялічкую дыгрэсію:

Алесь Стэховіч, малады беларускі празаік, напісаў пасля вайны раман на калгасную тэму «Пад мірным небам», даволі прыхільна прыняты крытыкай ды выданы таксама ў польскім і расейскім перакладах.

Героі «Мірнага неба» адбудоўваюць зруйнаваны вайной калгас. Яны працуюць, цяжка ў падхварбаванай штучным энтузіязмам атмасфэры. У цэлым рамане сустракаем тры выпадкі, што героі сьняць. Аб чым? Падаям тут гэтыя інтымыя правыя думак спрацаванага беларускага калгасніка. Вазуемся на расейскім выданьні кніжкі (Масква, 1950):

Бач. 35: Мартын Баразна, старшыня калгасу вярнуўся з вайны дамоў, да маладое жонкі й двух малых дзетак. Ягоная першая ноч дома...

«Засынаючы, у няўлоўны мамэнт між сном а явай, Мартын убачыў сябе ідуць па шырокім полі... Мартын ідзе, а цяжкое калосьё згінаецца, быццам кланяючыся яму ў пояс, і ціха шэпчацца, абяцваючы шчодро ўзнагарадзіць за працу ў турботы.»

Бач. 133: Клім, конюх, заўважыў увечары, што сава панесла мыш ізь сьвір-на...

«Усю ноч яму ня спалася... І здаецца Кліму, што шорах нясецца з напоўненых засекаў, дзе крысы зьнішчаюць насеннае зярно.»

Бач. 183—4: (Кля-а-сычны прыклад!) Цэладзённая маладзёба ў калгасе.

«Позна ўначы, вяртаючыся з гумна, Гаша легла ў пасьцель і, прыслухоўваючыся да мерных гукаў машыны, соладка задрамала.

«Раптоўна дзяўчыне здалася, што трактар захлабінуўся й малатарня змоўкла. Гаша хацела бегчы на ток, даведацца, што здарылася... Вось яна зноў у гумне, каля нечакана ажыўшае мала-

тарні. Высіцца гара крупнага, адсартаванага зерня. Раптам у рамцы залітых сонцам варот з'явіўся чалавек у бела-сьнежным пінжаку. Ён падышоў да высокае груды намалочанага жыта, узяў жменью залацістага зерня і, перасыпаючы яго з далоні на далонь, задаволена ўсьміхнуўся.

«— Сталін! Сталін! — радасна крыкнула Гаша й прачнулася...»

Уся савецкая «мірная» бэлетрыстыка перапоўнена падобнай трафарэтай більбёрдой. Кажны «твор» нагадвае воз на дэравяных восях зь ведамых «чырвоных абозаў» — сьцяг, двухрадка й лёзунг: «Дасрочна здамо ўсё лепшае жыта дзяржаве! Слава мудрай партыі!»

Пра лёзунг гэты беларускі грамадзянін ня мае права забывацца ні на часінку. І вось яму напамінаюць. Але на гэты патрэбны ня толькі кніжкі, каб іхным партыйным зьместам напоўніць усе чытальні; на гэты трэба й песьню адпаведную, калі каму пляць захоцацца; і належаць сцэнары, калі каму ў кіно ўздумаецца; і п'есу, калі дзе тэатр ёсьць¹⁾; і лібрэто, калі хто можа папасыць ў менскую оперу²⁾.

На ўсіх гэтых ключавых пазыцыях публічнага адпачынку мусіць чуіна стаць савецкі пісьменьнік, настырліва падносячы чытачу, гледачу й слухачу запрапаную прапагандай духоўную страву. «Як накарміш, — так і напрацуюць» (шкада, што Ленін сказаў крыху ня гэтак) або «што ўваб'еш, — тое і ўедзеш». На пісьменьніка якая і ўзложаны гэты цяжкі абавязак «карміць і падганяць». Абавязак запраўды цяжкі й да гэтага страшэнна нудны...

Для тых-жа, якія па сваёй чалавечай слабасьці, прабуюць выказаць тое, што «на сэрцы набалела», адхіляючыся гэтым ад вызначанай «генэральнай лініі» на папярэднім масавым (або паадзіночным) наганяі, — для тых ладзіцца гэтыя славетныя «зьеьдз», на якіх праганяюцца «праз строй» усе, хто ня змог натхніцца на выкананьне «сацыяльнага заказу» партыі.

¹⁾ Гэтых культурных установаў у Беларусі няшмат: на 11 мільёнаў насельніцтва ў БССР налічваецца ўсяго 6 драматычных тэатраў, г. зн. на адзін тэатр прыпадае ледзь ня два мільёны чалавек (Гл. Т. Горбунов, За далейшы расцвет социалистической культуры Советской Белоруссии. Коммунист, № 12 [1954], бач. 70).

²⁾ На ўсю БССР і ёсьць толькі адзін тэатр оперы й балету. (Гл. Т. Горбунов, там-жа, бач. 70).

(Заканчэньне на 6-ай балоне)

Якуб Колас

12)

Сымон Музыка

ПАЭМА
(Працяг)

V

— Дзедку, глянё, а што бліскае
Там, дзядок, каля крыніц?
Блісь — і зараз-жа знікае...
Што за забаўкі начніць?
Што за забаўкі начніць?

Эгэ-ж, хлопчыку: зман гэта,
На такі агонь ня йдзі:
Ні цяпла ў ім, ні прывету —
Лешч туды і не глядзі;
Ня шукай агню такога:
Не даецца ў рукі ён,
Бо над ім вісіць праклён.
То — спакуса для дурнога,
То — праявіна ліхога,
Каб забраць каго палон.
Гэта — грошы заклятыя,
Іх замовіў чараўнік,
Неадступны вартаўнік
Там вартуе грошы тыя. —

Ноч у парку. Ціха, цёмна.
Неба зорамі дрыжыць,
А той замак патаёмна
Штось затойвае, дзяржыць;
І жудою патыхае
Ад сьляпых яго акон.
Цяжка замак спачвае,
І трывожны яго сон.
А ў мурох у тых часамі
Глуха штось зашарахціць,
То сярдзіта за сьцянамі
Нейкі гук затарахціць;
То загостне ў сьценах, трэсьне,
Як-бы хто ў іх кашляне,
То пачуецца там песьня,
То ў вачэй крыло махне

Там снуецца над акном?
Нейкі шлох мяккакрылы...
Гэта замак — страшны дом!
— А то, хлопчыку, кажаны,
Толькі зьмеркне на дварэ, —
І цяное рой паганы,
Нейкі рух яго бярэ.
Скуль іх толькі назьлятае!
Піск, гармідар, лопат крыл...
Іх тут нешта прыцягае,
Вось ім замак гэты міл.
Эгэ, хлопча: нешта чуюць...
Замак, хлопчыку, стары:
Многа ўжо вякоў вякуюць
Тыя цёмныя мury.
Іх ні дождж і ні марозы
Не размочваюць, ня б'юць,
Бо скрозь іх, мой хлопча, сьл
Крыўды, зьдзек людзкі цякуць.
І пакуль ня перастануць
Сьлёзы гэтыя цячы,
Да тых часаў сыцен ня крануць
Іх разбураньня ключы...
Э, мой хлопчыку, каб замак
Мог, як людзі, гаварыць!
Колькі цёмных-цёмных плямак
Мог-бы людзям ён адкрыць!...
А ты чуў, што людзі баюць?
Эгэ-ж, я табе скажу.
Можна людзі выдумляюць,
То і я табе салжу.
Кажуць людзі так, што ў сьцены
Тоўстыя замкавых муроў,
Каб абходзілі іх зьмены,
І ня брала плынь вякоў,
Як бульнак закладаюць.

Так, мой хлопча, людзі баюць,
Так паяцца ў песьнях іх.
Вось затым-жа, хлопча, страхі
Там здараюцца ня раз.
Вось і тут у позны час
Ходзяць чорныя манахі,
Нейкі носячы абраз,
І чагось яны шукаюць;
Так бывае раз у год.
Ноч паходзяць і знікаюць,
Каб у свой прыйсьці чарод.
Звоны звоняць дзесь тут самі,
Самі паліцца агні,
За глыбокімі равамі
У паўночнай цішыні
Чутны песьні пахаваньня,
Там працэсіі ідуць,
А ў труне ўва ўсім убраньні
Галаву чыньось нясуць.
І вось дзіва: галава,
Як гамоняць тут, жыва.
Пазіраюць злосна вочы,
Зубы ляскаюць сярдзіта,
Губы ходзяць прагавіта,
А сама ўсё штось бармоча...
Можна байкі, хлопча, гэта,
Можна праўда, не скажу,
Але ёсьць адна прымета,
Пойдзем, хлопча, пакажу. —
Цёмна ў парку і нейкі пуста,
Дрэвы жудасна маўчаць,
А пад імі густа-густа
Цені чорныя ляжачы.
Страшна хлопцу мімаволі,
Прабірае яго жудзь,
А высокі таполі
З мроку зданкамі ўстаюць.
І чым далей, больш глушэе
Гэты цёмны парк стары;
Тут сапраўдным лесам вее, —
Страшна ў цёмным гушчары.

Зварачае дзед з дарожкі.
Мрок гусейнай над ім зьвіс.
Месяц тоненькія рожкі
Чуць скасіў, схіліў наніз.

Стальню возера блішчыць.
Дзесь за вербамі старымі
У траве бугай бубніць.
Самі-ж вербы, як бабулі,
Нейк набожненька стаяць.
Штось зашэпчуць: «чулі-чулі»
Чараты ды зноў маўчаць.
Крэхча роўна, аднатонна
Жабак смутны харагод.
То — аераў казка сонных,
Скарга нейкая балот.
Сьлед бліскучы, слуп агністы,
Лёг ад месца ў вадзе.
Дол вільготны і расісты.
Нікагусенька нідзе.
— Ну, вось тут. — І дзед спыніўся
Ды паказвае ў гушчар: —
Штучкі строіць там штучар,
Але сёньня штось спацьніўся. —
І стаў слухаць дзед уважна.
— Во! во! — дзесь у гушчары
Нібы шум прашоў працяжна,
Хлопча штурхае стары:
Эгэ, чуй: ад тэй пары
Там сякеры стук нясецца.
Сам сабе ня верыў я,
Думаў, можа мне здаецца,
Ці там забаўка чыя... —
Дзед змаўкае. Стукі глуха
Раз-па-разу чутны ім.
То адно прыложыць вуха,
То паслухае другім
І Сымону дзед ківае.
— Дзедку, што гэта? сякуць?
— Гэ, правая тут другая...
Ось дзе розум і марудзь...
Эгэ-ж, хлопча, у тым справа,
Што сячэ не чалавек.
Праўда, хлопчыку, цікава?
Варт зьдзіўленьня дрыгасек.
І прыкінь на розум, хлопча,
Што парубак там няма,
І травы ніхто ня топча:
Так, работа, надарма. —
І дзіўны гук, няпрыемны,

